

«un tas de pierres. Des moellons célestes disjoints. Des cailloux épars, vestiges irremplaçables d'un édifice que des négligences accumulés ont laissé se disloquer. (...) Ce sont là autant d'objets rares rapportés par des hommes de science des premières expéditions tentés aux frontières de l'inconnu» (Préface, p. IX-X). En fait le public, auquel cet ouvrage s'adresse, est plutôt le public cultivé que les spécialistes, donc les lecteurs soucieux d'explorer non sans curiosité cet univers peu connu, riche, et en même temps tellement éloigné de nous qu'il faut bien d'efforts pour saisir le sens de chaque unité textuelle ou conceptuelle. On a cherché, selon l'esprit de la collection, de sortir du conventionnel, de parler un langage qui ne soit pas le langage de l'érudition, de satisfaire les besoins du lecteur plus que ceux de l'étudiant universitaire étant en train de rédiger sa mémoire, et on a apparemment atteint ce but sans des inconvénients de taille (même si un index des sources anciennes aurait été sans doute souhaitable). Sous cet angle on a donc de quoi se réjouir pour les résultats.

Je ne veux —et je ne peux— rien dire de la traduction (c'est plutôt aux francophones qu'incombe la tâche d'en évaluer les mérites). Je me bornerai seulement à regretter que les éditeurs de l'ouvrage ont manifestement retenu la conjecture de Diels, *kata pant'aste*, au début du fr. 1 de Parménide, sans la moindre référence à l'article de Coxon (paru en 1968) qui lui enlève toute crédibilité — mais il faut immédiatement ajouter que l'article en question, s'il n'a pas échappé à Cordero, à Couloubaritsis et à l'équipe du Centre Léon Robin, a été néanmoins ignoré par bien d'éditeurs des fragments parméniens en dépit de son incontestabilité.

Le commentaire, dans son ensemble, est remarquable, et il nous soumet des hypothèses nouvelles qui ouvrent des perspectives fort intéressantes, notamment sur Parménide.

Livio ROSSETTI

W. PRIOR, *Unity and development in Plato's Metaphysics*, Groom Helm, London and Sydney, 1985, 202 σελ.

Φιλοδοξία τοῦ συγγραφέα εἶναι, καθὼς ὁ ἴδιος τονίζει, νὰ ἐλέγξει τοὺς «ἀκραίους ἀναθεωρητικούς» (Radical Revisionists). Ἔτσι ἀποκαλεῖ ὅσους οἱ δυσκολίες, μεταφυσικὲς καὶ ἐπιστημολογικὲς, ὀρισμένων πλατωνικῶν διαλόγων ὁδήγησαν στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ ὥριμος Πλάτων ἀναθεώρησε τὴ φιλοσοφικὴ θέση του καὶ ἐγκατέλειψε τὴ μεταφυσικὴ γιὰ χάρη τῆς ἐννοιολογικῆς ἀνάλυσης. Πρόκειται γιὰ τοὺς Ὁξφορδιανούς

όπαδους τῆς Ἀναλυτικῆς Φιλοσοφίας¹ πού, καθὼς λέει ὁ H. Cherniss, «κατάφεραν μὲ αὐταρέσκεια νὰ διαβάσουν τοὺς διαλόγους πού ἀποκάλεσαν «κριτικούς» σὰν πρωτόλεια στὴ δική τους φιλοσοφικὴ μέθοδο»².

Αὕτῃ ἡ ἀριστοτελίζουσα ἀνάγνωση τῶν διαλόγων ἐπηρέασε ἀκόμη καὶ τὰ πορίσματα τῆς ὑφομετρίας. Τὸ 1953 ὁ G.E.L. Owen δημοσίεψε ὑφομετρικὴ μελέτη³, στὴν ὁποία προσπάθησε νὰ ἀποδείξει μὲ ὑφομετρικὰ κριτήρια πὼς ὁ *Τίμαιος* δὲν ἀνήκει, ὅπως πίστευαν οἱ περισσότεροι ἐρευνητές, στοὺς τελευταίους διαλόγους ἀλλὰ στοὺς μέσους. Μὲ αὕτῃ τῇ χρονολόγησιν, τὸ δόγμα πού θέλει τὰ «αἰσθητὰ» εἰδῶλα τῶν «νοητῶν», δηλ. τῶν Ἰδεῶν, δὲν ἐμφανίζεται πιά σὲ κανέναν διάλογο τῆς τελευταίας περιόδου καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσία αὕτῃ μπορεῖ νὰ συναχθεῖ ὅτι ὁ Φιλόσοφος ἐγκατέλειψε τὸ δόγμα, καὶ μάλιστα ἐξαιτίας τῆς κριτικῆς πού τοῦ ἄσκησε ὁ Παρμενίδης στὸν ὁμώνυμο διάλογο. Ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ὑφομετρικὸ πόρισμα εἶναι σωστό, ἓνα ἐπιχείρημα *ex absentia* δὲν ἔχει μεγάλη ἀποδεικτικὴ ἀξία, χῶρια πού αὐτὸ καθ' αὐτὸ κινδυνεύει, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Cherniss, νὰ μὴν ἔχει κἂν σχέση μὲ τὸ θέμα, ἀφοῦ δὲν ἀποδεικνύει τὴν προτεραιότητα τοῦ *Τίμαιου* ἔναντι τοῦ *Παρμενίδου*.

Στὸ μεγάλο παράρτημα πού ἀφιερώνει ὁ Prior στὴν ἀνασκευὴ τῶν ὑφομετρικῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Owen (σσ. 168-194), κάνει μερικὲς πολὺ ἐνδιαφέρουσες μεθοδολογικὲς παρατηρήσεις: α) Ἡ ὑφομετρικὴ μέθοδος στηρίζεται ἀναπόφευκτα σὲ ὀρισμένες ἐξωυφομετρικὲς ἀρχές. Ἕνας ἢ περισσότεροι διάλογοι τοποθετοῦνται ἀρχικὰ μὲ κριτήρια συνήθως ἱστορικά, κατόπιν, μὲ ὑφομετρικὰ πιά κριτήρια, συστήνονται ὁμάδες διαλόγων μὲ κοινὰ χαρακτηριστικά. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προσθέσει ἐδῶ ὅτι τὰ ἱστορικὰ κριτήρια δὲν εἶναι πάντοτε, ὅπως θὰ ἐπιθυμοῦσε ὁ Prior, ἀντικειμενικά. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν εἶναι ἐπουδενὶ λόγῳ ἀντικειμενικὴ καὶ ἡ μετρημένη χρῆσις πού τῆς κάνει ὁ συγγραφέας στηρίζεται σὲ παραδοχὲς καὶ ἐπιλογὲς πού δὲν διακρίνει μόνο ἡ ἀντικειμενικότητα. β) Τὰ φιλοσοφικὰ «πιστεύω» τοῦ κάθε ἐρευνητῆ ἐπηρεάζουν τόσο τὴν ἐπιλογὴ τῶν κριτηρίων ὅσο καὶ τῆς μεθόδου. Ὁ Schleiermacher, ἐγγελιανός, προσπαθεῖ νὰ χρονολογήσῃ τοὺς διαλόγους ξεκινώντας ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ θέση: «Τὴν κρίσις διαδέχεται τὸ δόγμα», καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα: «Τοὺς κριτικούς διαλόγους διαδέχονται οἱ δογματικοί». Ὁ Owen, κριτικός, ὑποστηρίζει τὴν ἀντίθετη ἀποψὴ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν

1. Βλ. G. RYLE, «Plato's Parmenides», *Mind* 48 (1939) & ALLEN, *Studies in Plato's Metaphysics* σσ. 129-51, 302-25, G.E.-L. OWEN, «The Place of the Timaeus in Plato's Dialogues», *Classical Quarterly*, 1953, σσ. 79-95 & ALLEN, *δ.π.* σσ. 313-38.

2. H. CHERNIS, *The Relation of the Timaeus to Plato's Later Dialogues*, ALLEN, *δ.π.π.*, σ. 347 (πρώτῃ δημ. στο *AJP-LXXVIII*, 3, 1957).

3. *The Place of the Timaeus in Plato's Dialogues*.

«ἐπιβεβαιώσει» ἐφαρμόζοντάς την στο πλατωνικό ἔργο, διαλέγοντας γιὰ ἐργαλεῖο τὴν ὑφομετρία. γ) Ἡ λελογισμένη χρήση τοῦ ἐργαλείου δὲν συνηγορεῖ κατὰ τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητός του, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ Owen, ἀντίθετα δείχνει τὰ ὅρια ἐφαρμογῆς του καὶ συμβάλλει στὴ βελτίωσή του.

Ἡ προσπάθεια ἀνασκευῆς τῆς θέσης τοῦ Owen δὲν κατατάσσει αὐτόματα τὸν Prioι στο ἀντίθετο στρατόπεδο, δηλαδή σ' αὐτοὺς ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ πλατωνικὴ μεταφυσικὴ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀπὸ τὸν πρῶτο ὡς τὸν τελευταῖο διάλογο καὶ ποὺ δὲν πιστεύουν στὴν κριτικὴ δύναμη τῶν παρμενίδειων ἐπιχειρημάτων.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἤδη διαλόγους φαίνεται, λέει ὁ Prioι, ἡ προσπάθεια διατύπωσης τῆς Θεωρίας τῶν Ἰδεῶν: Οἱ Ἰδέες λειτουργοῦν ὡς αἰτίες τῶν αἰσθητῶν. Ὁ τρόπος ἐπίδρασης πάνω στα αἰσθητὰ δὲν εἶναι, ὅμως, σαφῶς καθορισμένος, ὅπως ἀκαθόριστο εἶναι καὶ τὸ ἂν οἱ Ἰδέες ἔχουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν πραγμάτων ποὺ ἐπηρεάζουν, παρόλο ποὺ ἔχει κανεὶς κάθε λόγο νὰ τὶς ἐκλάβει γιὰ «ὑποδείγματα».

Ἡ διευκρίνιση τῆς σχέσης Ἰδέας-Αἰσθητοῦ γίνεται ἀναγκαία, ὅταν στὴν ἀσάφεια τῆς πρώτης περιόδου προστίθεται ἡ ἀντίφαση τῆς δεύτερης: Μὲ τὴν τοποθέτηση τῶν Ἰδεῶν στο χωρὸ τῶν νοητῶν, οἱ αἰτίες τῶν αἰσθητῶν βρίσκονται, ἐξ ὀρισμοῦ, ἐκτὸς πεδίου δράσης. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν διευκρίνιση ζητάει, κατὰ τὸν Prioι, ἡ παρμενίδεια κριτικὴ καὶ ὄχι τὴν κατάργηση τοῦ «παραδειγματικοῦ» τοῦ χαρακτήρα οὔτε τὴν ἐγκατάλειψη τῆς διχοτομίας: Εἶναι-Γίγνεσθαι, καὶ αὐτὴν ἐπιχειρεῖ ὁ πλατωνικὸς *Τίμαιος* μὲ μιὰ βελτιωμένη θεωρία αἰτιότητος, ὅπου τὸ ρόλο τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου δὲν παίζουν οἱ Ἰδέες ἀλλὰ ὁ *Δημιουργός*. Ὅμως, στὸν *Φαίδωνα*, οἱ αἰτίες τῶν ὄντων ἔχουν περισσότερο *status* τυπικοῦ παρὰ ποιητικοῦ αἰτίου⁴. Μὲ δυσκολία λοιπὸν θὰ χαρακτήριζε κανεὶς ὡς νέο στοιχεῖο τὴ μυθολογικὴ ἐκμετάλλευση ἑνὸς παλαιοῦ δόγματος. Τὸ ρόλο τοῦ παιδωνικοῦ Νοῦ καλεῖται νὰ ἀναλάβει ὁ *Δημιουργός*, τοῦ ὁποίου τὴν παρουσία στὴν *Πολιτεία* ἐπισημαίνει καὶ ὁ Prioι.

Μὲ μεγαλύτερη προθυμία βλέπει ὁ ἱστορικὸς μιὰ καινούργια ὄντοτητα στὴν *τιθήνη* καὶ μὲ περισσότερο ἐνδιαφέρον ἀντιμετωπίζει ὁ φιλόσοφος τὴν ἐρμηνεία τῆς νέας αὐτῆς ὄντοτητας ἀπὸ τὸν Prioι. Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς *τιθήνης* δὲ λύνει μόνο τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης αἰσθητῶν-νοητῶν, προστατεύει καὶ τὴ θεωρία ἀπὸ τὸ περίφημο *ἐπιχείρημα τοῦ τρίτου ἀνθρώπου*⁵. Ἄν ἡ Ἰδέα καὶ τὸ Αἰσθητὸ ἔχουν σχέση ὁμοιότητος, εἶχε

4. Βλ. G. VLASTOS, «Reasons and Causes in the Phaedo», *PH.R.*, 1969, σσ. 291-325.

5. Τίτλος μὲ τὸν ὁποῖο ἐμφανίζει ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ὁμοιότητος Ἰδεῶν-Αἰσθητῶν καὶ ὅρος τῶν πλατωνικῶν μελετῶν.

παρατηρήσει ὁ πλατωνικὸς Παρμενίδης, τότε μοιράζονται μιὰ κοινὴ ιδιότητα, μετέχουν δηλ. σὲ μιὰ τρίτη ὄντοτητα κ.ο.κ. Τὸ πρόβλημα δὲ λύνει ἡ πρόταση τοῦ Σωκράτη νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ σχέση ὁμοιότητας ἀπὸ τὴν σχέση εἰδώλου-πρωτοτύπου, ἀφοῦ ἡ ὁμοιότητα συνιστᾷ τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν ὄρων τῆς νέας αὐτῆς σχέσης⁶. Ὁ Rgior προσπάθησε, στὰ προηγούμενα κεφάλαια (1 IV, 2 IV) νὰ ἀποδείξει ὅτι τὴν σχέση πρωτοτύπου-ἀντιγράφου δὲν τὴν περιγράφει ὁ Πλάτων ὡς ἀμφίδρομη: Τὰ φαινόμενα, τὰ αἰσθητά, μοιάζουν στὶς Ἰδέες, οἱ Ἰδέες ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ μοιάζουν στὰ φαινόμενα, γιατί τὰ τελευταῖα εἶναι, ἐξ ὁρισμοῦ, ἀτελῆ ἀντίγραφα τοῦ πρωτοτύπου τους: Τὰ αἰσθητὰ ἴσα «ἐνδεεστέρως ἔχει» αὐτοῦ τοῦ ἴσου (Φαίδ. 75 a 8-b 1). Τὸ πορτραῖτο τοῦ Κρατύλου μοιάζει στὸν Κρατύλο, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνθρώπινο ὄν (Κρατύλος 432 b-g, d 2-3). Ἡ ἀτέλεια τοῦ ἀντιγράφου δὲν συνιστᾷ, ἀναγνωρίζει ὁ P., στοιχεῖο κατὰ τῆς ὁμοιότητας. Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἀνασκευαστεῖ τὸ ἐπιχείρημα εἶναι νὰ δειχτεῖ ὅτι π.χ. στὴν πρόταση «Αὐτὸ εἶναι πῦρ», ὅπου πῦρ = Ἰδέα τοῦ πυρός, ὁ ὅρος «πῦρ» δὲν εἶναι ὄνομα ιδιότητας ἀλλὰ ὄνομα ὄντοτητας, δηλ. ὅτι ἡ Ἰδέα δὲν ἔχει τὴν ἴδια ιδιότητα μὲ τὸ αἰσθητὸ ποὺ χαρακτηρίζει. Μὲ τὸν ὁρισμὸ τῆς τιθήνης ὡς ὄντοτητας ποὺ δέχεται καὶ ἀποτυπώνει ὅλες τὶς ιδέες, χωρὶς νὰ εἶναι καμιά ἀπ' αὐτές, ἡ πλατωνικὴ «θεωρία νοήματος» ἀποκτᾷ τὸ ὑποκείμενο, ὑποστηρίζει ὁ Rgior, στὸ ὁποῖο ἐφαρμόζεται ὁ ὅρος Ἰδέα ὡς ὄνομα ιδιότητας. Ἐξασφαλίζεται ἔτσι ἡ διπλὴ χρῆση τοῦ ὅρου «αὐτό», μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχουν δύο τύποι προτάσεων «Αὐτὸ εἶναι πῦρ». Στὴν πρώτη, ὁ ὅρος «αὐτό» δηλώνει μιὰ περιοχὴ τῆς τιθήνης, στὴ δεύτερη αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν Ἰδέα τοῦ πυρός, ἐπομένως στὴν πρόταση «Αὐτὸ εἶναι πῦρ», ὁ ὅρος «πῦρ» μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ὄνομα ὄντοτητας. Ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ δὲν ξέρω πῶς ἡ παρουσία μιᾶς ὄντοτητας ποὺ προσθέτει ὁ Φιλόσοφος στὴν κοσμολογία του γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὸ ρόλο τῆς Ἀνάγκης, ἀποκλείει τὴ δυνατότητα νὰ παίζει ἡ Ἰδέα ρόλο ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου στὴν πρόταση «τὸ καλὸν καλὸν ἐστί»; Τὸ ἐρώτημα δὲν καταργεῖ τὴν πολὺ λογικὴ ὑπόθεση ὅτι ἡ τελευταία φράση δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ κατηγορήση ἀλλὰ μὲ ταυτότητα.

Ἀντικρούοντας ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴ θέση τοῦ Owen, ὁ συγγραφέας ἀρνεῖται ὅτι στὸ περίφημο χωρίο τοῦ Σοφιστῆ, (251 a - 259 d), καταργεῖται ἡ διάκριση Εἶναι-Γίγνεσθαι, παρόλο ποὺ τοποθετεῖ χρονικὰ τὸ διάλογο μετὰ τὸν Τίμαιο⁷. Μὲ τὸ νὰ διατείνεται, ὅμως, ὅτι ἀπλῶς ἡ γλῶσσα περιγραφῆς τῶν δύο ὄντοτήτων ἀλλάζει, δὲν ἀπομακρύνεται καὶ πολὺ ἀπὸ

6. Γιὰ τὴ σχετικὴ συζήτηση βλ. W.C.K. GUTHRIE, *HGP*, V, σσ. 42-49.

7. Βλ. L. BRANDWOOD, *The Dating of Plato's Works by the Stylistic Method; A Historical and Critical Survey*, (ἀνέκδοτη διατριβή, University College), Λονδίνο, 1958.

τὴν ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ τῶν Ὁξφορδιανῶν. Ἡ ἀλλαγὴ στὴ γλῶσσα δὲ σημαίνει βέβαια καὶ στροφὴ πρὸς τὴ Φιλοσοφία τῆς Γλώσσας, μπορεῖ ὅμως νὰ δηλώνει σημαντικὲς μεταβολὲς στὴν ὄντολογία καὶ ἴσως κάποια συνειδητοποίηση τῆς δυνάμεως τῆς γλώσσας.

Τελειώνοντας θὰ ἔπρεπε νὰ τονίσουμε ὅτι ὁ ἀνανεωμένος προβληματισμὸς γύρω ἀπὸ τὰ βασικὰ θέματα τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς τὸν ὁποῖο προάγει τὸ βιβλίο τοῦ Prior, μεγάλο ὄφελος μπορεῖ νὰ προσπορίσει σὲ ὅλους ὅσους μελετοῦν τὸ πλατωνικὸ ἔργο.

Μαρία ΣΤΡΑΤΣΑΝΗ-ΜΑΡΑΓΚΟΥ

J.-L. VIEILLARD-BARON, *Platonisme et interprétation de Platon à l'époque moderne*, Paris, J. Vrin, 1988 [Πλατωνισμὸς καὶ ἐρμηνεία τοῦ Πλάτωνος στὴ σύγχρονη ἐποχὴ], 249 σελ.

Ὁ συγγραφέας, γνωστὸς ἤδη στὴν περιοχὴ τῶν πλατωνικῶν ἐρευνῶν ἀπὸ τὸ σημαντικότερο βιβλίο του ὁ Πλάτων καὶ ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς (1770-1830), συγκεντρώνει στὸ ἔργο αὐτὸ τὶς μελέτες ποὺ ἔχει ἤδη δημοσιεύσει χωριστὰ καὶ ποὺ ἀναφέρονται ὅλες στὴν ἀφομοίωση τῆς πλατωνικῆς σκέψης ἀπὸ μία ἄλλη μεταγενέστερη.

Στὸν πρόλογο ὁ J.-L. Vieillard-Baron ἐξετάζει τὸ πρόβλημα τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Πλάτωνα, δηλ. τῆς ἀνάγνωσης καὶ τῆς ἀφομοίωσης τῶν κειμένων του ἀπὸ ἄλλους φιλοσόφους. Ἀκολουθοῦν τὰ τέσσερα κύρια μέρη τοῦ ἔργου.

Πρῶτο μέρος: Ἀναγνώσεις τοῦ Πλάτωνα κατὰ τὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα.

Κεφάλαιο I: Πλατωνισμὸς καὶ Καθβαλισμὸς στὸ ἔργο τοῦ Johann Reuchlin. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς Γερμανὸς ἀνθρωπιστῆς (1455-1522) στὸ τελευταῖο μεγάλο του ἔργο *Περὶ τῆς Καθβαλιστικῆς Τέχνης* (1517) μᾶς ἐκθέτει τὸ οἰκουμενικὸ πρόγραμμά του γιὰ τὴν προσέγγιση πλατωνισμοῦ καὶ καθβαλισμοῦ, παράλληλα δὲ εἰσάγει τὸν ὄρο «χριστιανισμός», ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὸ συνδυασμὸ τῶν δυὸ ἄλλων.

Κεφάλαιο II: Οἱ πλατωνικοὶ τοῦ Cambridge καὶ ὁ τρόπος ποὺ κατανόησαν τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ μακρόκοσμο καὶ τὸ μικρόκοσμο.

Οἱ ἀντιπροσωπευτικότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ Ralph Cudworth καὶ ὁ Henry More, οἱ δυὸ συνεχιστὲς τοῦ Πλάτωνα στὴν Ἀγγλία τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰῶνα, οἱ ὁποῖοι, ὅπως ὁ Ἀθηναῖος σοφός, ἐξακολουθοῦσαν νὰ πιστεύουν στὴν ὑπαρξὴ τῆς ἰδεατῆς πραγματικότητος μὲ τὴ διπλή της σημασίαν τῆς ἀσώματης πραγματικότητος καὶ τῆς πνευματικότητος, δηλ. τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς ποὺ προσπαθεῖ ἀδιάκοπα νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὸν

